

Studije Mirjana Damaške izvrstan su uvod u čitanje prijevoda dokumenata, koji nam iz prve ruke dočaravaju unutarnje stanje i okolnosti uhićenja i zatvaranja dvojice rođaka. Posebno su dojmljiva očitovanja i iskazi samoga Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana (npr. dok. br. 47-48), vrlo osobno pismo Zrinskog caru Leopoldu I. (dok. br. 59), molba za pomilovanje (dok. br. 62 i 67), opširni tekstovi optužnica (dok. br. 64 i 65) i odgovori na njih (dok. br. 72 i 75) te razne replike, presude (npr. br. 85 i 86). Iz tekstova je očito da velikaši nisu mogli prihvatiti smrtnu presudu od krvnikove ruke. Petar Zrinski navodno je štrajkao glađu u nadi da će umrijeti prije pogubljenja. S druge strane, Fran Krsto Frankopan pokušao je još 28. travnja 1671., dva dana prije smaknuća, ishoditi pomilovanje od cara Leopolda. Pozivao se na svoju dob (28 godina) te činjenicu da je posljednji izdanak svoje obitelji. U tom posljednjem obraćanju dirljivo je napisao: „Neka [Veličanstvo] – premilostivi care! – svojim preblagim okom pogleda moju cvatuću dob, koju po zapovijedi moram izgubiti. Neka odvagne – premilostivi care! – da sam ja bijedan ostao jedini preživjeli od svoje obitelji, koja je od davnina, tijekom nebrojenih godina, neokaljanom vjernošću i odanošću uvijek služila Vašoj preuzvišenoj Kući i čitavome kršćanstvu;...” (dok. br. 89, str. 363). Molba je ostala neuslišena. Dvojica velikaša pogubljena su u rano travanjско jutro tako nevješto i mučno da je poslije pokrenuta istraga protiv samoga krvnika Nicholasa Morra (dok. br. 90).

Teodora Shek Brnardić

Petar Strunje, *Splitski lazaret i trgovačka skala*, Zagreb: FF press, 2022, 142 stranice

Nedavno je u Splitu predstavljena znanstvena monografija *Splitski lazaret i trgovačka skala* Petra Strunje, objavljena još krajem 2022. u izdanju FF pressa, a nastala u sklo-

pu EU projekta *Horizon 2020 AdriArchCult*. Knjiga je nastala na temeljima autorova diplomskoga rada iz 2017., no taj je studentski tekst za ovu priliku znatno obogaćen novim arhivskim podacima i dodatnim slikovnim materijalom. Baveći se ovom temom, autor je istražio građu svih relevantnih arhiva, počevši od onih državnih u Veneciji, Zadru i Zagrebu, preko građe venecijanskoga muzeja Correr i knjižnice Marciane, arhiva Arheološkoga muzeja i Muzeja grada Splita pa do Grafičke zbirke NSK, u kojima je našao niz novih i dosad nepoznatih dokumenata i neobjavljenih podataka. Stoga je znanstveni doprinos ove knjige sasvim neosporan i po svemu višestruk.

Unatoč usko specificiranoj temi u naslovu knjige, autor obrađuje znatno širu problematiku političkih, vojnih, ekonomskih i zdravstvenih prilika u ranonovovjekovnoj Dalmaciji na razmeđu zapadnoeuropske kulture i osmanskoga svijeta. U fokusu njegova znanstvenoga interesa, doduše, primarno su arhitektonske osobitosti i urbanističke uvjetovanosti nastanka toga monumentalnoga građevinskog sklopa na splitskoj obali, ali istraživački obzor vješto širi u kontekst mletačko-osmanske privredne suradnje u 16. i 17. stoljeću. Nakon pada Bosne pod tursku vlast 1463. Turci postaju izravni susjedi Mlečana u Dalmaciji te od tada poduzimaju sve učestalije vojne ekspedicije prema zaleđu dalmatinskih komuna. Tijekom Ciparskoga i Kandijskoga rata Venecija se predstavlja zaštitnicom kršćanstva i zapadnoeuropske kulture i civilizacije, no u razdobljima mira ista ta *Serenissima* mudro trguje s nevjernicima, održava žive diplomatske odnose s turskom Portom i bogato obdaruje susjedne sandžake. Stoga je podizanje splitske trgovačke skale važno promatrati u širem kontekstu onodobne politike i mletačkih ekonomskih interesa na istočnom Jadranu, a to autoru u ovoj knjizi znalački polazi za rukom. Čitav je uvodni dio (11-30) naime posvećen upravo kontekstualizaciji naslovne teme, uz pregled dosadašnjih historiografskih po-

stignuća i obrazlaganje temeljnih metodoloških načela, prilično uzusima suvremene historiografije.

Drugo poglavlje (30-36) opisuje utemeljenje trgovačke skale u Splitu te razmatra ulogu židovskoga mecene Daniela Rodriga, čijim je zalaganjem i došlo do realizacije toga projekta. Osim carinarnice i fondaka, trgovačka skala obuhvaćala je i lazarete za karantenu trgovaca i njihove robe i stoke jer su učestale kužne epidemije u 16. stoljeću primorale gradske vlasti na stroge sanitarne mjere. Ipak, nisu svi Splitski pristajali uz realizaciju te ideje, i to ponajprije zbog vlastitih ekonomskih interesa i protuturskih stavova, što autor u knjizi jasno elaborira i arhivskim podacima dodatno argumentira. Zanimljivo, sagledava i osmansku stranu te razmatra interese zagovornika toga projekta.

Središnji dio knjige (37-54) analizira državno ulaganje, tijek radova i konačnu realizaciju projekta podizanja toga velikoga arhitektonskog sklopa. Razmatra gradnju prvotne carinarnice i njezinu kasniju prenamjenu u zgradu lazareta te izgradnju dodatnih fortifikacijskih elemenata u svrhu vojne zaštite. Na temelju novoistraženoga arhivskoga gradiva autor iznova korigira dosad predstavljen kronološki slijed gradnje, nudeći nova rješenja i objašnjenja, prvi put atribuirajući pojedine faze gradnje podacima o nizu inženjera i graditelja te objašnjava funkcionalne odlike pojedinih dijelova te građevine.

U nastavku autor rekonstruira izvorni izgled splitske skale na temelju slikovnih i pisanih izvora: starih projekata, crteža i veduta te sačuvanih dokumenata i preživjelih opisa (55-64). Do najsitnijih detalja rekonstruira vanjski i unutarnji izgled građevine, razmještaj prostorija, unutarnjih dvorišta, skladišta, njihove mjere i inventar; donosi čak i dosad nepoznate podatke o vodoopskrbi! Građevina je opisana vjerno i sasvim plastično, pa čitatelj lako može zamisliti kako je nekad izgledala.

Iduće poglavlje razmatra karantenu, raskuživanje i metode dekontaminacije (65-67).

Splitski su lazareti služili u prvom redu u trgovačke svrhe, pa su svi strani trgovci prilikom dolaska u grad trebali ondje izdržati karantenu zbog sumnje na zaraznu bolest, prije svega kugu. Ondje se sve njihove osobne stvari i trgovačku robu raskuživalo u bazenima s vrućom vodom, stoku se pralo octom, a metalni predmeti stavljali su se na vatru radi dekontaminacije. Jedna od metoda raskuživanja bilo je i provjetravanje tkanina, kože i krzna. Na temelju sačuvanih opisa i projekata autor je uspio sasvim realno predstaviti funkcioniranje te ustanove.

U nastavku autor analizira nove urbanističke zahvate i fortifikacijske prilagodbe splitskoga recinkta tijekom Kandijskoga i Morejskoga rata (68-82). Novi zvjezdoliki prsten bedema oko grada obgrlio je i trgovačku skal, zbog čega će se poslije planirati izgradnja sanitarnoga kordona kroz splitska predgrađa. Tako Split krajem 16. i u 17. stoljeću postaje najveće gradilište u Dalmaciji, koje je privuklo mnoštvo majstora graditelja, brojne trgovačke obitelji i razne poduzetnike što su poslovali na razmeđu dviju kultura i civilizacija. Privredni uzlet grada primjetan je na području trgovine, pomorstva i lučkoga prometa, graditeljstva i urbanizma. Podižu se danas znamenite gradske palače poput onih obitelji Milesi, Cindro i Cipci. Vizualni identitet nekad kasnoantičkoga grada sada je dobivao svoje barokno lice.

Kraj knjige posvećen je doprinosu židovske zajednice oporavku grada Splita u demografskom i privrednom smislu (83-92). Poznato je da je Venecija u prošlosti poticala naseljavanje Židova radi povećanja trgovine s Osmanskim Carstvom, a isti je cilj imala i u Splitu. Udovoljila je Rodriginu zahtjevu da se u Splitu naseli nekoliko židovskih obitelji za „boljita skale i trgovine općenito”, zajamčila im osobnu slobodu i slobodu vjeroispovijesti te dozvolila bavljenje obrtom, trgovinom i bankarstvom. Splitski su ih rado primili i učestalo poslovali s njima, a da bi se lakše uključili u privredne tokove, uzimali su od Židova zajmove, osnivali s njima trgovačka

društva i zajednički sudjelovali u tranzitnoj trgovini. Tako je ta mala doseljenička zajednica pomogla privrednom i demografskom razvoju Splita u vrijeme kad mu je to bilo najpotrebnije.

Posljednje poglavlje posvećeno je pitanju tipologije (93-97). Razmatrajući arhitektonsko rješenje koje je odabrano kao primjerno za zadanu namjenu, autor zaključuje da su fortifikacijski elementi te građevine posljedica njezina razvoja iz vojne arhitekture. S obzirom na to da se nisu koristili, njezini obrambeni elementi tek su doprinosili monumentalnosti građevine i prenosili poruku o sigurnosti i zaštiti. Istovremeno carinarnica i fondak naglašavaju privrednu ulogu lazareta, osiguravaju građane od bolesti, a trgovce od krađa. Time je splitski lazaret slijedio tradiciju sličnih sjevernotalijanskih ustanova.

Epilog (99-109) razmatra historijat splitske skale u 18. stoljeću, a to se prije svega odnosi na nekoliko faza obnove i proširenja te na druge pokušaje reforme i razgradnje. Tijekom Morejskoga rata Split definitivno gubi monopol na trgovinu s Osmanskim Carstvom, a na istočnom Jadranu otvaraju se drugi privredni punktovi koji preuzimaju tu ulogu. Napredak medicine u 19. stoljeću, bolji higijenski standardi te ukidanje sustava sanitarnoga kordona učinili su lazarete nepotrebnima, pa je ubrzo došlo do njihove prenamjene. Središnji dio od tada je korišten za tamnice, službene prostorije pretvorene su u skladište drva, a u jednom je dijelu otvoreno malo drveno kazalište. Na njihovu jugozapadnom dijelu podignuta je krajem 19. stoljeća Lučka kapetanija, a na istočnom dijelu još kasnije Biskupska palača. Tijekom Drugoga svjetskog rata zgrade lazareta teško su oštećene u savezničkim bombardiranjima, a neposredno nakon završetka rata uklonjeni su i posljednji ostaci te monumentalne građevine.

I na kraju o tehničkim pojedinostima knjige. Radi se o luksuznom izdanju, tvrdoga uveza i tiska na sjajnom papiru, s obiljem slikovno-

ga materijala u boji (popis na str. 134-136) i dodatno opremljenom prilogima (112-122) koji donose nekoliko transkribiranih dokumenata iz Državnoga arhiva u Veneciji. Podulji popis izvora (123-125) svjedoči o obilju arhivske građe koju je autor istražio, baš kao i popis literature (126-133), koji ima više od stotinu naslova relevantnih za ovu temu. Knjiga ima i sažetak na engleskom jeziku (137-138), a svako pretraživanje znatno će olakšati priloženo kazalo imena i mjesta (139-142).

Sve u svemu, pred nama je vrijedna knjiga koja višestruko obogaćuje domaću historiografiju novim podacima, analizama i interpretacijama, a zasigurno će obogatiti i svakog čitatelja zainteresiranog za povijesne teme.

Tonija Andrić

Antun Car, *Skonsumacijun. Tuberkuloza u dubrovačkom društvu od 1825. godine do sredine 20. stoljeća, Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2023, 231 stranica*

Svijest dubrovačke javnosti o potrebi ozbiljnoga shvaćanja epidemijskih bolesti imalo je dug povijesni kontinuitet, još iz vremena Republike. Briga o osobnoj higijeni, socijalnim kontaktima i razini osobnog shvaćanja pojedinih bolesti stoljećima su bili dio dubrovačkog mentaliteta, a utjecaj zaraznih bolesti doslovce se urezao u narodnu i obiteljsku predaju. Dubrovnik je kroz turbulentna stoljeća prevladao nekoliko valova epidemije kuge, stvarajući percepciju spomenute epidemije kao rizičnog faktora u daljnjem gospodarskom razvitku Republike. Mnoge su epidemije u različitim povijesnim razdobljima značajno utjecale na dinamiku društvenih i gospodarskih kretanja. Međutim, ljudska populacija s vremenom je spoznala važnost suživota s virusnim bolestima u svrhu oču-